

Л. М. Івашова, доктор наук з державного управління, професор, професор кафедри публічного управління та митного адміністрування Університету митної справи та фінансів

М. Ф. Івашов, кандидат економічних наук, старший науковий співробітник, професор кафедри освітнього менеджменту, економіки та державної політики КЗВО «Дніпровська академія неперервної освіти» Дніпропетровської обласної ради

І. М. Квеляшвілі, кандидат наук з державного управління, доцент кафедри публічного управління та митного адміністрування Університету митної справи та фінансів

МЕТОДОЛОГІЯ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ І СИСТЕМНОГО ПІДХОДУ У СФЕРІ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ: МЕХАНІЗМИ, ВАЖЕЛІ, МЕТОДИ, ІНСТРУМЕНТИ

У статті розглянуто змістовну сутність поняття методології наукового дослідження. Авторами означено структуру та охарактеризовано основні складники методології наукових досліджень у сфері публічного управління. Досліджено еволюцію наукових підходів у процесі пізнання та роль системного підходу в розвитку наукових розвідок. Означено спільні та відмінні риси між поняттями «методологія», «методика» та «методи», їхній зв'язок і взаємозалежність. Окреслено особливості формування методології наукових досліджень у сфері публічного управління за трьома основними блоками: сутнісно-цільовий, системно-методичний і проектно-результативний. Автори показали ієрархічний зв'язок усіх складників методології наукових досліджень у сфері публічного управління. У роботі детально розкрито зміст основних структурних блоків. Описано структуру та роль кожного з елементів сутнісно-цільового блоку, що дає змогу досліднику чітко означити ідею, сформулювати мету та гіпотезу дослідження тієї чи іншої проблеми. Розкрито призначення та зміст таких елементів системно-методичного блоку, як механізми, важелі, методи та інструменти, які формують цілісний комплексний базис наукових досліджень, його фундаментальну основу. Авторами означено основні елементи програмно-результативного блоку, які забезпечують усвідомлення сутності інновації, доведення її до проектного зразка, його апробації та впровадження. Це дало можливість авторам обґрунтувати висновки щодо необхідності здійснення наукових досліджень згідно з принципом «управління – за цілями, оцінювання – за результатами». Саме такий підхід здатен забезпечити якість і доцільність наукової діяльності.

Ключові слова: публічне управління, система, системний підхід, методологія наукового дослідження, методи дослідження, механізми, інструменти, важелі публічного управління.

L. M. Ivashova, M. F. Ivashov, I. M. Kveliashvili. Methodology of scientific research and systematic approach in the field of public governance: mechanisms, levers, methods, tools

The article considers the substantive essence of the concept of research methodology; the authors define the structure and characterize the main components of research methodology in the field of public administration. The evolution of scientific approaches in the process of cognition and the role of a systematic approach in the development of scientific research are studied. Common and different features between the concepts of “methodology”, “methodology” and “methods” of their connection and interdependence are identified. The peculiarities of the formation of the methodology of scientific research in the field of public administration are outlined in three main blocks: essential-target, system-methodical and project-effective. The authors showed the hierarchical connection of all components of the research methodology in the field of public administration. The content of the main structural blocks is revealed in detail in the work. The structure and role of each of the elements of the essence-target block is described, which allows the researcher to clearly define the idea, formulate the purpose and hypothesis of the study of a problem, and form a holistic complex basis of scientific research, its fundamental basis. The authors identify the main elements of the program-effective block, which provide awareness of the essence of innovation, bringing it to the design model, its testing and implementation. This allowed the authors to substantiate the conclusions about the need for research in accordance with the principle of “management – by objectives, evaluation – by results”. This approach is able to ensure the quality and feasibility of scientific activity.

Key words: public administration, system, system approach, research methodology, research methods, mechanisms, tools, levers of public administration.

Постановка проблеми. На сучасному етапі державотворення відбувається поступова заміна старої бюрократичної системи державного управління на інноваційну систему публічного управління шляхом розширення суб'єктності процесу управління: від органів державної влади та органів місцевого самоврядування до активного залучення до управлінського процесу представників неурядових, самоврядних організацій та окремих фізичних осіб.

Формування системи публічного управління в Україні вимагає наукового обґрунтування методологічних підходів дослідження цього процесу, осмислення послідовності його протікання та наукового передбачення результатів і наслідків від здійснення або відсутності реформ. При цьому важливим напрямом наукового пошуку є уточнення сутності й змісту дефініції «методологія» як основи наукового пізнання, що визначає процес і результати дослідницької діяльності у різних сферах суспільного життя.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розкриття сутності методології як основи наукового пізнання світу з одного боку, і як науково-пізнавальної діяльності – з іншого, є одним із головних і найбільш складних завдань, оскільки від його розуміння залежать напрями, процеси і результати науково-пізнавальної діяльності.

Тому з часів формування давньогрецької філософської думки Античної Греції (Демокрит, Сократ Арістотель, Платон) до часів виокремлення зі складу філософії окремих наук (Бекон, Галілей, Декарт, Ньютон, Лейбніц, Гуссерль, Бергаланфі, Ешбі, Парсонс та інші) й до сьогодення (Бакуменко, Григоришин, Лійн, Кун, Кохановський, Мангейм, Річ, Сааті, Спіцнедаль, Сурмін та інші) були й залишаються актуальними проблеми щодо вдосконалення методології наукових досліджень.

Наразі немає однозначного наукового підходу до розкриття сутності самого поняття методологія. Багато зарубіжних наукових шкіл не розмежовують методологію й методи дослідження. При цьому деякі автори, як-от Дж. Мангейм, Р. Річ [1], В. Росс Ешбі [2], розглядають методологію як систему методів пізнання. Інші, зокрема В. Кохановський [3], вважають, що під методологією розуміється загальна теорія методів пізнання. У працях О. Крушельницької [4] методологія розглядається як багаторівнева споруда, на верхніх поверхах якої розміщується філософська методологія, далі – загальнонаукова методологія, а на найнижчих поверхах – методологія галузевих видів науки. В. Шейко і Н. Кушнарєнко [5] вбачають у методології визначення мети, змісту й методів дослідження. Натомість А. Ракітов [6] зводить поняття методології лише до системи принципів наукового дослідження. Методологія як деяка система, що об'єднує відповідно до основних видів діяльності методологію пізнання, оцінки і практичної діяльності, розглядається в працях Ю. Сурміна [7] та Е. Юдіна [8], що перегукується з основними підходами до розкриття сутності методології із системно-діяльнісних позицій, що висвітлені в працях А. Баскакова, В. Туленкова [9] та М. Свердана [10], відповідно до яких методологія досліджує взаємозумовленість, взаємозв'язок і залежність систем знань та систем діяльності.

Загалом, у вітчизняній науковій традиції методологію розглядають як учення про сукупність наукових методів пізнання або як систему наукових принципів, на основі яких базується дослідження та здійснюється вибір сукупності пізнавальних засобів, методів, прийомів дослідження. Загальні методологічні підходи дослідження проблем державного управління розглядали такі вчені: В. Бакуменко, В. Князев [11], В. Рач [12]. Методологію досліджень у сфері державного управління висвітлено у працях О. Борисенко [13], Т. Крушельницької [14], Л. Письмаченко [15] та багатьох інших учених. Проте динамічний розвиток суспільства, фундаментальної та прикладної науки вимагає переосмислення й удосконалення методології дослідження нових проблем і викликів, що постають перед дослідниками.

Мета статті – висвітлення сучасних системних методологічних підходів, що застосовуються для дослідження сучасних проблем розвитку публічного управління та адміністрування, а також розкриття механізмів, методів, інструментів та важелів їх вирішення.

Виклад основного матеріалу. Накопичення знань про світ і про суспільство, а також поглиблення наукового пізнання у розкритті законів і закономірностей функціонування реального природного та соціального світів спонукає учених постійно аналізувати прийоми та способи, за допомогою яких здобуваються знання.

Етимологія терміна «методологія», що походить від грецького *μεθoδoλoγίaς* (гр. *μέθοδος* – спосіб, метод і *λογία* – слово, вчення, наука, знання), вказує на те, що це складний термін, який відображає способи чи методи пізнання. Деякі тлумачні словники розкривають сутність поняття «методологія» як «... учення про методи наукового пізнання або як сукупність методів, що застосовуються в наукових дослідженнях» [16, с. 308] чи як «...вчення про науковий метод пізнання й перетворення світу, його філософська, теоретична основа та як сукупність методів дослідження в різних галузях науки відповідно до специфіки об'єкта її пізнання» [17, с. 399]. Тому під терміном «методологія» одні вчені розуміють «...вчення про правила мислення у процесі створення теорії науки» [3], інші – «...вчення про науковий метод пізнання» [1], ще інші – «... вчення про структуру, логічну організацію, методи й засоби діяльності» [8].

На початку розвитку цивілізації дослідження проблем пізнання взагалі і наукового пізнання зокрема належало філософії. З одного боку, методологія – це певна сукупність філософських методів пізнання, до якої належать: індуктивний метод Френсіса Бекона, раціоналістичний метод Рене Декарта, діалектичний метод Сократа,

Георга Гегеля, Карла Маркса, феноменологічний метод Едмунда Гуссерля, системний метод Людвіга фон Бергаланфі, Вільяма Росса Ешбі, Толкотта Парсонса тощо [17]. Усі ці напрями сформували поняття методології як виключно теоретично-філософської категорії, з якого виключається величезний пласт конкретних методів і прийомів. Зазначимо, що навіть на межі XVI–XVII ст., коли сформувалися експериментальні методи пізнання природи й суспільства, дослідженням різних проблем методології пізнання займалися переважно філософи. Проте найбільший вклад у той період був зроблений тими вченими, які одночасно з філософією займалися й іншими спеціальними галузями наукового знання (Галілей, Декарт, Ньютон, Лейбніц та інші) [17].

Починаючи з другої половини XIX ст., особливо наприкінці нього, відбувається диверсифікація напрямів наукових пошуків, тобто розщеплення філософії на різноманітні наукові дисципліни, що досліджують ті чи інші аспекти процесу наукового пізнання. Поряд із традиційними філософськими методами тоді виникають і починають активно розвиватися методи математичної логіки, а потім – методи ймовірнісної логіки. У зв'язку з науковою революцією у природознавстві на цьому етапі помітно зростає інтерес до історії та філософії. Пізніше формуються й такі самостійні сфери наукового пізнання, як психологія, економіка і соціологія, а вже в наші дні виникає абсолютно нова галузь – наука про науку, або наукознавство. Всі згадані наукові напрями досліджують різні аспекти сторони наукового знання, застосовуючи свої особливі методи й понятійно-категоріальний апарат.

Проблеми методу й методології наукового дослідження приваблювали увагу соціальних мислителів, учених і філософів ще в стародавні часи починаючи з античної епохи. Проте, як зазначає А. Конверський [18], ґрунтовний аналіз методів і засобів наукового пізнання став активно здійснюватися лише в останні пів століття, коли методологію наукових досліджень тісно пов'язали із системним підходом. При цьому йдеться не про просте використання сукупності методів, а про організовану систему, в якій усім процесом еволюції визначено наперед місце кожного методу в їхній сукупності [9], зважаючи на те, що методологія – це тип раціонально-рефлексивної свідомості, спрямований на вивчення, удосконалення та конструювання методів [11]. Водночас важко не погодитися з А. Ракітовим, що методологія – це система принципів наукового дослідження; вчення про науковий метод пізнання законів природи за допомогою сукупності методів дослідження, що застосовуються в будь-якій науці відповідно до специфіки об'єкта її пізнання [6]. При цьому варто додати, що відповідно до системно-діяльнісного підходу методологія досліджує взаємообумовленість, взаємозв'язок і залежність систем знань та систем діяльності. Адже, як зазначає Е. Юдін, термін «методологія» обов'язково передбачає вживання терміна «діяльність», а «... методологія, яка трактується у широкому значенні цього слова, є вчення про структуру, логічну організацію, методи і засоби діяльності. У такому розумінні методологія утворює необхідний компонент будь-якої діяльності, оскільки остання стає предметом усвідомлення, навчання і раціоналізації» [8].

Поняття методології має два основні значення: 1) система визначених способів, прийомів і операцій, що застосовуються в тій або іншій сфері діяльності (у науці, політиці, мистецтві тощо); 2) вчення про цю систему, теорія методу. З одного боку, методологія науки досліджує структуру та розвиток наукового знання, засоби й методи наукового дослідження, способи інтерпретації його результатів, механізми та форми реалізації знання в практиці. Відповідно до цих процесів можна сформулювати такі основні принципи методології наукового дослідження, як: принцип відповідності методології об'єкта перетворень; принцип відкритості розвитку чи постійного оновлення як процесу дослідження, так і його засобів; принцип наукової ґрунтовності [12].

З іншого боку, В. Кохановський зазначає, що методологія розуміється як загальна теорія методів пізнання. Вона частково збігається з теорією пізнання й одночасно виявляється ширшою за гносеологію, оскільки її цікавлять не тільки методи пізнання, але й методи інших форм людської діяльності [3, с. 171]. Він вважає, що «методологія як загальна теорія методу формувалася у зв'язку з необхідністю узагальнення і розроблення тих методів, засобів і прийомів, які були відкриті у філософії, науці та інших формах діяльності людей» [3, с. 170]. І якщо до цього підходу додати бачення сутності методології, що пропонують В. Шейко і Н. Кушнарченко: «...методологія – це концептуальний виклад мети, змісту, методів дослідження, які забезпечують отримання максимально об'єктивної, точної, систематизованої інформації про процеси і явища» [5, с. 56], то це зробить її визначення більш цілісним і повним.

Про багатогранність і комплексний характер методології як явища й процесу пізнання говорить у працях Е. Юдіна, який визнає, що кожний з усього різноманіття видів діяльності не може існувати без своєї методології. У науці нерідко спостерігається звуження значення методології лише до методології пізнавальної діяльності. Автор звертає увагу на те, що в сучасній літературі під методологією звичайно розуміють передусім методологію наукового пізнання, тобто вчення про принципи побудови, форми і способи науково-пізнавальної діяльності [8]. Методологія науки дає характеристику компонентів наукового дослідження: його об'єкта, предмета аналізу, завдань дослідження (або проблеми), сукупності дослідницьких засобів, необхідних для вирішення завдань певного типу, а також формує уявлення про послідовність руху дослідника в процесі вирішення завдань. Нарешті, Е. Юдін робить висновок, що під час введення поняття методології фактично розрізняються «...два типи знання – знання про світ і знання про знання (або, точніше, про пізнання). Перше вказує на те, що пізнається, друге – яким чином досягається знання про світ» [8, с. 31]. Відмінність між ними значною мірою функціональна.

Зазначимо, що багато зарубіжних наукових шкіл не розмежовує методологію й методи дослідження [1; 2]. У більшості праць українських науковців [13; 15; 19] методологія розглядається як учення про науковий метод пізнання, який здійснюється з дотриманням певної послідовності дослідження починаючи з постановки цілей і завершуючи оцінкою ефективності результатів дослідження. Зауважимо, що термін «метод» із грецької перекладається як «шлях дослідження чи пізнання», тобто як спосіб організації практичного й теоретичного освоєння дійсності, зумовлений закономірностями розвитку об'єкта. Ю. Сурмін визначає метод як сукупність певних правил, прийомів, норм пізнання, оцінки або дії [19]. Ще метод наукового пізнання визначають як засіб пізнання, спосіб відтворення дійсності в нашій свідомості, систему принципів і правил практичної й теоретичної діяльності. Ю. Сурмін вважає, що метод можна визначити по-різному. З погляду функціоналізму метод виступає як діяльність, що спрямована на об'єкт із метою отримання знань про нього.

Наукові розвідки в різних галузях науки є результативними лише за умови дотримання дослідниками певного порядку та правил їх проведення, що визначається методологією дослідження. Як справедливо зазначили М.М. Свердан і М.Р. Свердан, методологія наукових досліджень – це певний план дій, спрямований на «...визначення проблеми, побудову предмета дослідження і наукової теорії, перевірку істинності результатів» [10]. У наукових колах у країнах пострадянського простору визначаються два рівні методології дослідження: загальний і спеціальний [7; 9; 10; 12]. Загальна методологія пізнання побудована на принципах матеріалістичної діалектики та досліджує закони розвитку наукового знання загалом і дає змогу досліджувати всі без винятку явища та лежить в основі пізнання кожної з галузей науки. Загальна методологія базується на застосуванні загальнонаукових методів пізнання: спостереження і систематизації, аналізу і синтезу, індукції і дедукції, абстракції і логіки, аналогії і моделювання тощо. Це пояснюється тісним органічним зв'язком будь-якого об'єкта пізнання з вирішенням загальнотеоретичних, філософських понять. А от спеціальна методологія спрямована на дослідження в окремих галузях науки, ґрунтується на законах цих наук і проявляється через застосування спеціальних емпіричних методів дослідження: економіко-статистичних, інформаційно-аналітичних, фінансово-бюджетних, державно-управлінських, законодавчо-правових тощо.

Беручи до уваги те, що методологія є синтезованим поняттям, і спираючись на теорію причинно-наслідкових зв'язків, зауважимо, що процес пізнання має сенс під час виконання двох обов'язкових умов: якщо є кому пізнавати та якщо є що пізнавати, тобто наявні суб'єкт та об'єкт дослідження. При цьому зауважимо, що об'єкт пізнання – це об'єктивно існуюча субстанція, процес чи явище, яке породжує проблему та може бути необмеженою за своїми кількісними та якісними характеристиками, тому в його межах визначається предмет пізнання, який має визначені дослідником параметри.

Суб'єкт наукового дослідження також можна розглядати двояко: по-перше – це сам дослідник, і з погляду методології він не становить для нас інтересу; по-друге – це той, хто впливає на стан і розвиток об'єкта пізнання (людина чи група людей, які мають певні важелі впливу на досліджене явище). Після визначення конкретного об'єкта, предмета та суб'єкта дослідження конкретизуються мета й завдання дослідження, визначається перелік методів і механізмів, що дадуть змогу досягти поставленої мети. У своїх роботах Л. Письмаченко зазначає, що узагальнити теоретичні підходи до висвітлення сутності терміна «методологія» – як процесу пізнання можна шляхом структуризації цього поняття за такими основними елементами: об'єкт, суб'єкт, предмет, мета, завдання, механізми та результати, які знаходять своє вираження через інші сталі складники наукового пізнання. При цьому всі ці складники тісно взаємопов'язані та взаємозалежні [15, с. 30].

Розвиваючи й доповнюючи цей підхід і зважаючи на багатогранність та комплексність поняття методології наукового пізнання, пропонуємо авторське бачення методології наукових досліджень і системного підходу в теорії та практиці пізнання, що відображається такою структурно-логічною схемою й утримує три основні блоки: сутнісно-цільовий, системно-методичний і проєктно-результативний (рис. 1).

Зазначимо, що саме суб'єкт дослідження формує проблему та головну ідею дослідження, що визначають напрями та дають змогу сформулювати робочу гіпотезу дослідження. Зауважимо, що формулювання проблеми є основоположним елементом сутнісно-цільового блоку (рис. 1), який дає змогу досліднику визначити об'єкт і предмет дослідження, проте часто тут спостерігається й зворотний взаємозв'язок, коли дослідник, занурюючись в інформаційне середовище, що характеризує заданий предмет дослідження, окреслює коло проблем, які необхідно вирішити.

Наповнення системно-методичного блоку дає змогу вибудувати чіткий алгоритм процесу дослідження за його визначальними структурними елементами: мета й завдання, принципи та функції, механізми й важелі, методи й інструменти його реалізації.

Зважаючи на те, що головною метою наукових досліджень є прирощення нових знань і уявлень стосовно об'єкта та предмета досліджень, формується останній результативний блок, що містить інновації, наукові винаходи та наукові розробки.

Цей підхід вимагає особливої уваги до системно-методологічного блоку, від правильності наповнення якого залежить результат дослідження. Оскільки кожна наукова робота потребує чіткого визначення мети, завдань, спільних принципів і функцій, які в сукупності називаються дослідницьким підходом. При цьому визначитися

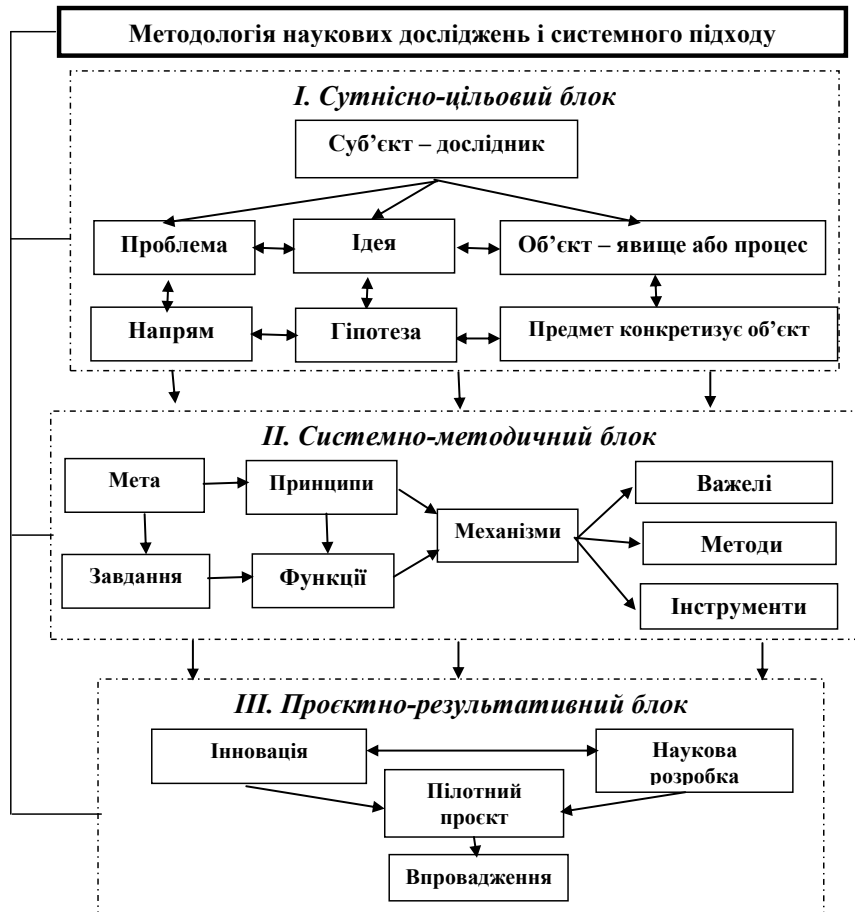

Рис. 1. Структурно-логічна схема методології наукових досліджень і системного підходу у сфері публічного управління

з підходом необхідно ще до початку збору фактичного матеріалу. Як дослідницький підхід можна використовувати, наприклад, системний підхід, комплексний (цілісний) та інші.

Критеріями вибору дослідницького підходу можуть служити принципи діалектичної логіки, а саме:

- об’єктивності розгляду (під час дослідження об’єкта слід спиратися на нього самого, а не на наше мислення про нього);
- конкретності (під час вивчення об’єкта необхідно враховувати його особливості, специфічні умови існування, а принципи й методи дослідження об’єкта використовувати лише як орієнтири);
- всебічності розгляду (об’єкт потрібно розглядати в усіх його зв’язках і відносинах);
- історизму (пізнаючи об’єкт, не можна ігнорувати його розвиток, самовисування, зміну).

Реалізація визначених наукових підходів відбувається через механізми дослідження, які залежно від змісту їх наповнення дають змогу враховувати як кількісні, так і якісні показники, а також їхній вплив на досліджувані явища та процеси. Механізми, важелі, методи та інструменти формують цілісний комплексний базис наукових досліджень, його фундаментальну основу. Загалом механізми доцільно об’єднати в єдиний комплексний механізм, структура якого може бути представлена в такому вигляді (рис. 2).

Як бачимо з цього рисунку, необхідною умовою ефективності наукових досліджень є їх повне забезпечення за різними напрямками – починаючи від організаційно-управлінського і закінчуючи політичним забезпеченням функціонування наукових інституцій.

Достатність реалізації механізму методології наукових досліджень забезпечує використання різноманітних важелів, методів та інструментів. Зважаючи на те, що одним із визначень сутності важеля є «...засіб впливу на щось, який зазвичай стимулює чиюсь діяльність або розвиток» [20, с. 80], логічним є трактувати важелі як певні «поштовхи», «зрушення» чи «точки зростання» до переліку яких, на нашу думку, варто відносити: історико-світоглядні, морально-етичні, фінансово-економічні, матеріально-технічні, монетарні, техніко-технологічні адміністративно-управлінські, регуляторні, мотиваційно-поведінкові, духовно-ментальні, звичаєво-демографічні та інші.

Саме застосування тих чи інших важелів спонукає дослідника до пошуку інноваційних науково обґрунтованих рішень, безпосереднє здійснення якого залежить від правильного добору способів і прийомів дослідження. За

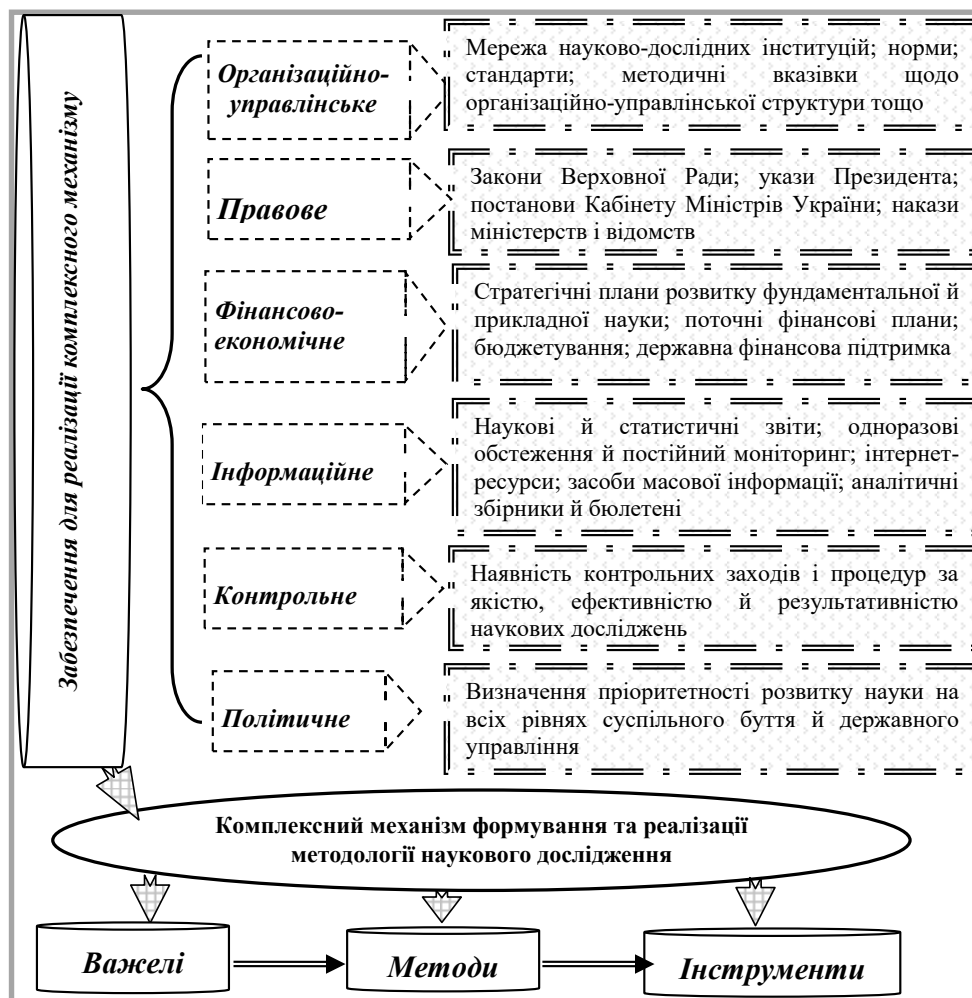

Рис. 2. Структура комплексного механізму реалізації методології наукових досліджень

визначеннями В. Дубічинського, «...метод – це спосіб пізнання явищ природи та суспільного життя, або прийом чи система прийомів, що використовуються в певній галузі» [20, с. 399]. Узагальнюючи напрацювання О. Борисенко [13], В. Рача [12], М. Свердана [10], Ю. Сурміна [19], згрупуємо методи наукових досліджень за двома класифікаційними ознаками: загальнонаукові (філософські) методи та спеціальні (конкретні) методи. Загалом, систему важелів, методів та інструментів подано в таблиці 1.

Застосування науково обґрунтованих методів дослідження є найістотношою умовою прирощення та отримання нових знань, тому їхній вибір має вирішальне значення для результатів дослідження. Сучасна наукова діяльність немислима без застосування методів пізнання, вони є загальноприйнятим інструментарієм. Якщо дослідник планує здійснювати наукову розвідку й узагальнювати її результати у вигляді висновків і пропозицій лише на основі отриманих особисто фактів, спираючись на власне розуміння проблеми та набір власних «доморощених» методів, то це, найімовірніше, призведе до помилок, викривлень або ж антинауковості.

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Методологія наукових досліджень і системний підхід є основоположними поняттями, якими має опанувати кожен, хто займається або планує займатися науковою роботою. Розуміння особливостей формування методології наукових досліджень та її складників – від визначення проблеми й мети до розкриття алгоритму здійснення наукової діяльності та отримання результатів від неї на основі системного підходу – є гарантією ефективності й результативності наукової роботи. При цьому важливим є неухильне дотримання таких основних принципів науково-дослідної роботи: доцільності, об'єктивності, історичності, обґрунтованості, адекватності оцінювання результатів, послідовності. Дотримання пропонованої методології дослідження в будь-якій галузі наукового пізнання здатне забезпечити завершеність дослідницької роботи, яка претендує на науковість. Формування методології наукових досліджень у сфері публічного управління за трьома основними блоками: сутнісно-цільовим, системно-методичним і проектно-результативним – дає змогу здійснювати наукові дослідження відповідно до принципу «управління – за цілями, оцінювання – за результатами». Такий підхід здатен забезпечити ефективність, якість і доцільність наукової діяльності.

Важелі, методи та інструменти наукових досліджень та системного підходу

Важелі	Методи	Інструменти	Сфера застосування
Історико-світоглядні	діалектичної логіки	формальна та неформальна логіка	– для дослідження положень наукових теорій, опублікованих наукових праць і результатів виконаних науково-дослідних робіт за темою дослідження; – для критичного аналізу дієвості й погодженості законодавчих і нормативно-правових актів щодо об'єкта та предмета дослідження; – для обґрунтування та розроблення парадигмальних, гносеологічних, концептуальних моделей і систем; – для виокремлення суттєвих і несуттєвих факторів, що впливають на предмет дослідження; – для формулювання наукового припущення та визначення гіпотези й основних напрямів пошукової роботи для його обґрунтування
Морально-етичні	логічні	індукції та дедукції, аналізу й синтезу	
Фінансово-економічні	формалізації	структурний, порівняльний, факторний, системний аналіз, узагальнення	
Техніко-технологічні	абстрактно-логічного аналізу	абстрагування	
Матеріально-технічні	аналогії та моделювання	паралелізм, імітаційне, описове, математичне моделювання	
Монетарні	гіпотетичний	припущення	
Адміністративно-управлінські	спостереження	вимірювання, опис, зважування	– для одержання первинної інформації у вигляді сукупності емпіричних тверджень
Регуляторні	економічний аналіз	аналіз динаміки і структури ціни, обсягів виробництва собівартості, тощо	– для оцінки стану зовнішньої торгівлі та основних надходжень до бюджету від митних податків і платежів, удосконалення основних напрямів їх зростання
Мотиваційно-поведінкові	математичної статистики	індекси, середні величини, кореляція, ряди динаміки тощо	– для оцінки економічних індикаторів зовнішньої торгівлі в розрізі регіонів України
Духовно-ментальні	створення теорії	економічна теорія, теорія державного управління	– для узагальнення результатів дослідження, виявлення загальних закономірностей і тенденцій
Звичасво-демографічний тощо	розрахунково-проектний	пакування, проєктування, програмування	– для розроблення макетів, проєктів, наукових програм, технічних завдань тощо

Список використаних джерел:

1. Мангейм Дж., Рич Р. Политология. Методы исследования / пер. с англ.; предисл. А.К. Соколова. Москва : Весь Мир, 1997. 544 с.
2. Эшби У. Росс. Введение в кибернетику. Москва : Изд-во иностр. лит., 1959. 432 с.
3. Кохановский В.П. Философия и методология науки : учеб. для высших учебных заведений. Ростов-на-Дону : Феникс, 1999. 576 с.
4. Крушельницька О.В. Методология та організація наукових досліджень : навч. посібник. Київ : Кондор, 2003. 192 с.
5. Шейко В.М., Кушнарченко Н.М. Організація та методика науково-дослідницької діяльності : підручник. 2-е вид., перероб. і доп. Київ : Знання-Прес, 2002. 295 с.
6. Ракитов А.И. Курс лекций по логике науки. Москва : Высшая школа, 1971. 176 с.
7. Сурмин Ю.П., Туленков Н.В. Методология и методы социологических исследований. Киев : МАУП, 2000. 304 с.
8. Юдин Э.Г. Системный подход и принцип деятельности: методологические проблемы современной науки. Москва : Наука, 1978. 392 с.
9. Баскаков А.Я., Туленков Н.В. Методология научного исследования : учеб. пособие. Киев : МАУП, 2004. 216 с.
10. Свердан М.М., Свердан М.Р. Основи наукових досліджень : навч. посібник. Чернівці : Рута, 2006. 352 с.
11. Бакуменко В.Д., Князев В.М., Сурмін Ю.П. Методология державного управління: проблеми становлення та подальшого розвитку. *Методология наукових досліджень з державного управління* : хрестоматія / упоряд. : С.В. Загороднюк, О.Л. Євмешкіна, В.В. Лещенко ; за заг. ред. д-ра політ. наук К.О. Ващенко. Київ : НАДУ, 2014. С. 7–17.
12. Рач В.А., Ігнатова О.В., Борзенко-Мірошніченко А.Ю. Методология системного підходу та наукових досліджень : підручник. Луганськ : Вид-во СНУ ім. В.І. Даля, 2013. 252 с.

13. Борисенко О.П. Зовнішньоекономічна політика держави: концепція стратегія, механізми реалізації : монографія. Донецьк : Юго-Восток, 2012. 404 с.
14. Крушельницька Т.А. Управління податковою системою. України в умовах міжнародної економічної інтеграції : монографія. Донецьк : Юго-Восток, 2012. 412 с.
15. Пісьмаченко Л.М. Методологічні основи державного управління зовнішньоторгівельними операціями. *Вісник Академії митної служби. Серія «Державне управління»*. 2009. № 1. С. 24–33.
16. Словарь иностранных слов. 14-е изд., испр. Москва : Русский язык, 1987. 608 с.
17. *Методологія. Вільна енциклопедія*. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9C%D0%B5%D1%82%D0%BE%D0%B4%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%8F> (дата звернення: 31.03.2020).
18. Основи методології та організації наукових досліджень : навч. посіб. для студентів, курсантів, аспірантів і ад'юнтів / за ред. А.Є. Конверського. Київ : Центр учбової літератури, 2010. 352 с.
19. Сурмін Ю.П. Майстерня вченого: підручник для науковця. Київ : Навч.-метод. центр «Консорціум з удосконалення менеджмент-освіти в Україні», 2006. 302 с.
20. Сучасний тлумачний словник української мови : 60 000 слів / за заг. ред. В.В. Дубічинського. Харків : ВД «ШКОЛА», 2008. 832 с.

References:

1. Manheym, Dzh. and Rych, R. (1997) *Polytolohyya. Metody yssledovanyya* [Political Science. Research methods]. Ves' Myr, Moscow. 544 p. [Russia].
2. Éshby, U. Ross. (1959) *Vvedenye v kybernetyku* [Introduction to cybernetics]. Yzd-vo ynostr. lyt., Moscow. 432 p. [Russia].
3. Kokhanovskyy, V.P. (1999) *Fylosofyya y metodolohyya nauky* [Philosophy and methodology of science]. Fenyks. Rostov on Don. 576 p. [Russia].
4. Krushel'nyts'ka, O.V. (2003) *Metodolohiya ta orhanizatsiya naukovykh doslidzhen'*: navchal'nyy posibnyk [Methodology and organization of scientific research: a textbook]. Kondor, Kyiv. 192 p. [Ukraine].
5. Sheyko, V.M. and Kushnarenko, N.M. (2002) *Orhanizatsiya ta metodyka naukovo-doslidnyts'koyi diyal'nosti* [Organization and methods of research activities]. Znannya-Pres, Kyiv. 295 p. [Ukraine].
6. Rakytov, A.Y. (1971) *Kurs lektsyy po lohyke nauky* [Course of lectures on the logic of science]. Vyssh. shk., Moscow. 176 p. [Russia].
7. Surmyrn, Yu.P. and Tulenkov, N.V. (2000) *Metodolohyya y metody sotsyolohycheskykh yssledovanyy* [Methodology and methods of sociological research]. MAUP, Kyiv. 304 p. [Ukraine].
8. Yudyn, É.H. (1978) *Systemnyy podkhod y pryntsyp deyatelnosti: metodolohycheskye. problemy sovremennoy nauky* [System approach and principle of activity: methodological. problems of modern science]. Moscow. 392 p. [Russia].
9. Baskakov, A.Ya. and Tulenkov, N.V. (2004) *Metodolohyya nauchnoho yssledovanyya* [Methodology of scientific research]. MAUP, Kyiv. 216 p. [Ukraine].
10. Sverdán, M.M. and Sverdán, M.R. (2006) *Osnovy naukovykh doslidzhen'* [Fundamentals of scientific research]. Ruta, Chernivtsi. 352 p. [Ukraine].
11. Bakumenko, V.D. Knyazyev, V.M. and Surmin, Yu.P. (2014) *Metodolohiya derzhavnoho upravlinnya: problemy stanovlennya ta podal'shoho rozvytku* [Methodology of public administration: problems of formation and further development] *Metodolohiya naukovykh doslidzhen' z derzhavnoho upravlinnya: khrestomatiya* [Methodology of scientific research in public administration: textbook]. NADU, Kyiv. P. 7–17 [Ukraine].
12. Rach, V.A. Ihnatova, O.V. and Borzenko-Miroshnichenko, A.Yu. (2013) *Metodolohiya systemnoho pidkhodu ta naukovykh doslidzhen'* [Methodology of system approach and scientific researches], *Vyd-vo SNU im. V. Dalya* [published by SNU. V. Dalya]. Luhansk. 252 p. [Ukraine].
13. Borysenko, O.P. (2012) *Zovnishn'oeconomichna polityka derzhavy: kontseptsiya stratehiya, mekhanizmy realizatsiyi: monohrafiya* [Foreign economic policy of the state: the concept of strategy, mechanisms of implementation: a monograph]. Yuho-Vostok, Donetsk. 404 p. [Ukraine].
14. Krushel'nyts'ka. T.A. (2012) *Upravlinnya podatkovoyu systemo. Ukrayiny v umovakh mizhnarodnoyi ekonomichnoyi intehratsiyi: monohrafiya* [Management of the tax system. Of Ukraine in the conditions of international economic integration: monograph]. Yuho-Vostok, Donetsk. 412 p. [Ukraine].
15. Pis'machenko, L.M. (2009) *Metodolohichni osnovy derzhavnoho upravlinnya zovnishn'otorhivel'nyy operatsiyamy* [Methodological bases of state management of foreign trade operations] *Visnyk Akademiyi mytnoyi sluzhby. Seriya "Derzhavne upravlinnya"*. [Bulletin of the Academy of Customs Service. Public Administration Series] No. 1. P. 24–33. [Ukraine].
16. Slovar' ynostrannykh slov (1987) [Dictionary of foreign words]. Rus. yaz. Moscow. 608 p. [Russia].

17. Metodolohiya [Methodology] *Vil'na entsyklopediya* [Free Encyclopedia]. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9C%D0%B5%D1%82%D0%BE%D0%B4%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%8F> (Accessed 31 Mar 2020).

18. Konvers'kyu, A.Ye. (2010) *Osnovy metodolohiyi ta orhanizatsiyi naukovykh doslidzhen'* [Fundamentals of methodology and organization of scientific research]. Tsentр uchbovoyi literatury, Kyiv. 352 p. [Ukraine].

19. Surmin, Yu.P. (2006) *Maysternya vchenoho: pidruchnyk dlya naukovtsya* [Workshop of a scientist: a textbook for a scientist] Navch.-metod.tsentr "Konsortsium z udoskonalennya menedzhment-osvity v Ukrayini" [Educational and Methodological Center "Consortium for Improving Management Education in Ukraine"]. Kyiv. 302 p. [Ukraine].

20. Ed. Dubichyns'kyu, V.V. (2008) *Suchasnyy tлумachnyy slovnyk ukrayins'koyi movy: 60000 sliv* [Modern explanatory dictionary of the Ukrainian language: 60,000 words]. VD "SHKOLA" [VD "SCHOOL"]. Kyiv. 832 s. [Ukraine].